

մարդ մը կորուսին, և այս տարուան քաշած սովու
և հիւանդութեան նեղութեանը վրայ այս իրենց
ազատարարին մահն ալ բարոյական վիշտ մը ըլլալով
շատ ցաւ տուաւ իրենց. որովհետեւ բոլոր իւրան
տայի մէջ մարդ չի կար որ այս մարդս չի սիրեր և
չի յարգեր:

ՀՈՒԵՏ: Երբ որ 1632ին Հոգեւոր Կուսակա
լութիւն թագաւորը Լուսին տեղը եղած պատերազ
մին մէջ զարնուեցաւ և մեռաւ, Հոգեւոր տէրու
թեան գանձունը վիճակը այն աստիճան հասած էր,
որ տէրութեան մեծ պաշտօնատարները որ թագա
ւորին Վրիտանիէ անուն աղջկանը և յաջորդին իւր
նամակալ էին, ստիպուեցան փոխ ստակ առնել, որ
արքայազունը աղջկանը պէտք եղած ծախքերը հո
գան: Եւս ստակին մուրհակը որ գրուած և Վր
իտանիէ թագուհւոյն անունով հաստատուած էր,
և մարդ ալ անանկ մուրհակ կենալը չէր գիտեր,
գտնուեցաւ, և տէրութեան եկամտից վերակա
ցու նախարարին տարուեցաւ, որ ստակը տայ:

Եւս մուրհակը 45,000 սըուտի կամ 1,147,500
ղուռուշի պարտաւորութիւն է, 1636 թուին գեղ
տեմբեր 24ին Հոգեւոր քաղաքը ստորագրուած (որ
այն ատենը Վրիտանիէ թագուհին տակաւին 10 տար
ուան էր). և Վերմանիայի Լուսին քաղաքին քա
ղաքացի Եւրոպայ Վրիտանիէ անուն մարդուն տրուած
էր: Սուրհակին պայմանը անանկ էր, որ 20 տարի
էն ետքը երբ որ ուղիւ նէ տրուի. և քանի որ չէ
վճարուած նէ, քանի տարի կ'անցնի նէ անցնի
պարտքը չընչանայ, և մինչեւ կատարելագոյն վը
ճարուած օրը շահը բանի տարին 100ին 8 հաշ
ուով: Եւս մուրհակին տակը Վրիտանիէ թագու
հին ալ ստորագրած էր Վաղդիսէն: Եւսանիստ:
Վաղդիսէն. 1657: Վրիտանիէ թագուհի:

Սէրէմարիկ — Հոգեւոր մեծ գրքութեան վր
տիք գիւղին լուստերական քարովն է. Վարդ Վրէ
տէրիք Վրաիդը իր նախնիքներէն մնացած թուղ
թեւուն մէջ այս թուղթն գտնելով: Հոգեւոր մեկ
լուստիտի (սառափի) մը իրերէր էր, առանձին
նամակով ծանուցանելով որ ինքը վերջիշեալ Եւ
րոպայ Վրիտանիէ ցեղէն ըլլալուն համար այն ստա
կը իրեն ժառանգութիւն կ'ընայ: Լուստիտի ալ
տէրութեան եկամտից վերակացու նախարարին տա
րու. որ տէրութեան գանձէն այն ստակը վճարէ:
Վ. Վրաիդին ուղածը շատ ստակ է. որովհետեւ
յիշեալ 45,000 սըուտին զատ տարեկան 100ին 8
հաշուով 210 տարուան ալ շահ կ'ուղէ. և միայն
շահը 786,000 սըուտ, կամ 19,278,000 զու
ռուշ. որուն վրայ 1,147,500 զուռուշ մայր ստակն
ալ զարնելով կ'ըլլայ Վ. Վրաիդին ուղածը ամբողջ
20,425,500 զուռուշ: Հոգեւոր կառավարութիւնը
մուրհակին վաւերական ըլլալը քննելէն առաջ Վ.
Վրաիդին բրած պահանջմանքներուն պատասխան
խրկել տուաւ, որ Եւրոպայ Վրիտանիէ յաջորդը ը
լլալը, և անոր ընկեր ժառանգ ըլլալուն իրաւունք
ունենալը պէտք է որ հաստատուի:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ: Եւրոպայի թագաւոր
Տօպ Սուհամէտ խանին աղան և յաջորդը Իսպար
կամ Երպէր խանը կերակուրը շատ ուտելով ստա
մարի բորբոքման (միտէ իւֆիւնէթի) պատահէր
և մեռեր է: Եւս արքայազուն իշխանը բնութեամբ
խիստ և գոնայ ըլլալով մեռնելէն քիչ մը առաջ
թէ հօրը և թէ եղբայրներուն հետ կ'ախ ըրած,
և մինչեւ մահուան ատենը կ'ուտէր և եղեր: Սե
ռած օքերն ալ Վիլի ըստած ապստամբ ցեղին
վրայ ալ պատերազմի ելլալու պատրաստութեան
մէջ է եղեր: Թէպէտ անանկ ձայն ելած է Վեա
պուլ, որ Իսպար խանը շատ ուտելէն մեռաւ,
բայց կասկած ալ կ'ըլլուի որ հայրը կամ եղբայր
ներուն մէկը զինքը թունաւորած ըլլայ:

Ինչ որ է նէ, ասոր մեռնելովը ինկիլիները մեծ
մոտաւանջութենէ աղաւթեցան: Կասկած կ'ընէին
որ, թէ որ Տօպ Սուհամէտ խանը մեռնի, (որ
արգէն ծեր է), և ասիկայ անոր տեղը յաջորդէ նէ,
իրենց այն կողմերը բանը քիչ մը գոնար կ'ըլլայ.
սահմանագլուխները զօրք ելելուն հարկ կ'ըլլայ.
և նոր ծախքերու գուռ կ'ըրացուի. և իրենց ձեռ
քը եղած Եւրոպայի սահմանակից երկրները
հանգստութիւններ կ'ընդունեն. քանզի Իսպար
խանը որոտ մարդ ըլլալով, և հետեւ մարդիկը երկ
րին ամէն կողմերը աղէկ գիտնալով, յանկարծակի
Ինկիլիներուն ձեռքը եղած տեղերը կը կոխեն, կը
զարնեն, կը յափշտակեն, կը սպաննեն, կրակ կը
ձգեն և կ'առնեն կը քաղեն: Եւսկէց առաջ քանի
մի անգամ ասանկ բաներ ըրած կամ լեռնաբնակ
կրարիճ աղբերուն ընկ տուած ալ ունին:

Թէպէտ Իսպար խանը մեկ քանի եղբայր ալ ու
նի, որ ամէնքն ալ կարիճ և պատերազմասէր երիտա
ւարդներ են, և ինկիլիներ ալ շատ չեն սիրեր, բայց
Ինկիլիները մեռնողէն կը վախնային, ըսել է որ

կամ ասոնք այնքան կարիճ չեն, կամ մեծը որչի
քէն ասոնք իրենց կարիճութիւնը ցըցընելու ժա
մանակ չեն ունեցած:

ԶԻՆԱՍՏԱՆ: Ինկիլի վաճառականներուն օգի
և հաօթին նաւերը Զինաց Վոյ քաղաքին մօտ Զի
մուղ ըստած ծովածոցը մտած ատենին Զինացի
ատղաւորներ (խուռանտներ) կուգան վրանին.
նաւուն մէջ գտնուող հրամանատարները և նաւա
վարներուն շատը կը մեռցընեն. և նաւերուն մէջ
ինչ որ կը գտնեն նէ կ'առնեն կ'երթան: Օգի նա
ւէն առած աֆիօններուն գինը 70,000 տօլար կը
կարծուի. 40,000 տօլար ալ ստակ կայ եղեր: Բա
հօթին նաւէն վերցուցած ստակին և աֆիօնին ամէ
նը մէկէն 60,000 տօլարի կը հասնի. որով այս եր
կու նաւերուն կորուստը կ'ըլլայ 170,000 տօլար:
Եւս բանս եղեր է վերադարձ 6 ին:

ՃԱՐՕՆ: Եւրոպայի երկրիս հետ վաճա
ռականութիւն ընելու Եւրոպայիներէն միայն Վի
լմէնիները հրաման ունին, և միայն անոնք այս ար
տօնութիւնն կը վայելեն երկու հարիւր տարիէ ի
վեր: Ինկիլիներ և Վառանդի տէրութիւնները, և
Վերիկայի Սիւրբալ նահանգայ կառավարութիւ
նը կամք ըրին ինչ և ինչ կերպով իրենք ալ այս հա
րուտ կայսերութեանը հետ առուտուր բանալ.
բայց Ղաթօնի կայսրը Զինացիներուն անցած տարի
ները Ինկիլիներէն քաշած փնտր մտածելով որ
տակաւին մարքէն ելելու չափ ժամանակ անցած
չէ, Վիլմէնիներէն զատ օտար աղբերուն բնաւ
թող չիտար որ իր կայսերութեան կողմները մօտե
նան: Կայսեր հրամանը մօտի չընելով կայսերութե
նէ մայրաքաղաքին ծովեզերքը մօտեցողներ եղան
ալ նէ թէ որ յամաքէն եղած պատերազմական ա
հագին պատրաստութիւնները տեսնելով խոհեմաւ
թիւն չի բանցընէին և ետ չի գառնային նէ շատ
վնաս կը կրէին: Սիւրբալ մէկ նաւ մը կըրցաւ Եւրոպայ
առաջը քանի մը օր կենալ, առանց մէջէն մարդ
գուրս հանելու. այն ալ նաւահանութենէ փնտ
ուած քանի մը Ղաթօնի իրենց նաւը առնելով հայ
րենիքին տանելուն համար: Եւս մոտաւոր գիւղ
ուածոյս պատմութիւնը թերթիս բանասիրականին
մէջը գրինք:

Հիմա Ղաթօնի կայսրը նոր յայտարարութիւն
մը հանեց, և Եւրոպայի և Վերիկայի բոլոր տե
րութիւններուն խրկեց. իմացնելով որ իւր հին
սովորութիւնը չի ձգեր. Եւրոպայի աղբերէն Վի
լմէնիներէն զատ աղբ իւր կայսերութեան երկրոր
զնէ գուռի: և անոնք ալ զիրենք ընդունել տալու հա
մար բանագատելու ծախքը բռնեն նէ մարդկու
թեան և աղբային իրաւանց դէմ ըրած կ'ըլլան.
քանզի տանտէրը թէ որ ըսէ մէկուն թէ չեմ ուղեր
որ իմ տանս գառնէն ներս ոտք կոխես, այն մարդը այն
տընէն ներս բռնի մօտեցու իրաւունքը չունի: Թէ
որ ինձի դէմ ալ մէկը ասանկ բռնութիւն բանեցը
նէլ ուղէ նէ ես ալ պատրաստ եմ անոր բռնութիւն
բռնութեամբ մերժելու, և ասոր բաւական պատ
րաստութիւններ ալ պակաս չեն: Եւ թէ որ Վի
լմէնիներէն զատ Եւրոպայի վաճառական մը վտան
գի բռնուած Ղաթօնի նաւ տեսնէ, և մէջինները
մահուանէն աղաւթելու համար իր նաւուն մէջը առ
նէ նէ այն ալ կրնայ Զինացիներուն կամ Զինաց երկ
րին ծովեզերքայ քաղաքներուն մէկը, կամ Վիլմ
մէնի իշխանութեան տակը եղած կողմներուն մէկը
ձգել. այն տեղերէն անոնք ալ կրնան իրենց հայրե
նիքը գառնալ: Եւսարհագրական տեղեկութիւն
առնելու համար երկու ուսումնական ծանապարհորդ
ներն ալ չեմ ընդունիր կ'ըսէ, թէ որ աղբաւ Վիլմ
մէնի չեն: Եւս յայտնի է որ Վիլմէնիները Ղաթօն
կ'երթան նէ կողմին մէջ իրենց յատկացեալ տեղէն
զատ տեղ երթալու հրաման չունին. և տեղերին է
Կանիսաքի ըստած քաղաքին ծովուն եզրը կըտոր
մը տեղ, որ բուն քաղաքէն ալ զատուած, և զբու
շութեամբ պահպանուած է. որ մարդ չի կրնար ան
կէց դէպ ի ցամաքը երթալ: Եւս Ղաթօնի կայ
սերը այս գրութեան վրայ յամառ մնալուն նայելով
այս երկրի վրայ ճիշդ աշխարհագրական տեղեկու
թիւն ստանալը անհնար բան է: Թէ որ Զինաց հետ
առուտուրին աւելի ազատութիւն ունին Զինաց
տան բնակող հայազգի վաճառականներէն կը յու
սամք այս երկրի վրայ աշխարհագրական տեղեկու
թիւններ առնելու:

ԱՓՐԻԿԵ: Ուղիւնոսի մէջ Պուռպոն ըստած
կողմն որ Վերիկէի մասն կըտարվի, և Վառանդնե
րուն ձեռքէն վեց շաբաթ շարունակ հեղեղի պէս
անձրեւէն և մէջ ընդ մէջ պատահած փոթորիկնե
րէն ետքը ամէնէն ահագին փոթորիկը ելաւ փե
սարվար 8 օրը: Սէն տընի որ կողմին մայրաքաղաքի
պէս բան մըն է, գրեթէ որքան տուն կար նէ, և ա
նոնցմէ զատ հասարակաց շինուածքներն ալ փնա

սուեցան: Եւսկէն աւելի փնա կորուսեր եղան Սէն
Սիւրան, Սէն Սիւր, Սէն Պիւս, Սէն Վիսթ և Սէն
Սիւր թագերը: Եւսկէն բոլորն ալ աւերեցան. այս
տարի այն կողմէն խանի ժողովուրդ յոյս չիկայ. շա
քարի եղեգները շատ փնասուեցան: Հոյն ու անձ
րեւէն գոյացած հեղեղները շատ համբարանոցներ
(մաղաղներ) փրցուցին, և շատ շաքար և հնուե
ղէն քշեցին տարին: Վետերուն քովը շինուած
ճամբաները, և գետերուն բերանը գտնուած մանր
մունք շատ մը կողմներ ջուրին տակը մնացին անե
րելով եղան: Շատ ալ սեւամարմ գերիներ ինդ
գուեցան: Եւս քրքիք ըստած նաւը որ Վառան
սայի Պուսո քաղաքէն հոն գնացեր էր, Սէն պիւս
թագին առաջը ցամաքը դարկաւ խորտակեցաւ,
բայց մէջի մարդիկը աղաւթեցան:

ՈՎԿԻԱՆԻԱ: Եւրոպայի բոլորովին կողմներէ
բաղկացած ըլլալով, ամէնէն մեծ կողմն որ Եւր հո
ւանտս կ'ըսուի, և մեծութեանը համար շատ աշ
խարհագիրներ ցամաք երկրը ըսելը կողմ ըսելէն ա
ւելի յարմար կը դատեն, Ինկիլիներուն ձեռքէն է.
գլխաւորապէս ծովեզերքը: Ուստի այս երկրներս
հետեւ ըլլալուն համար թէպէտ մեղի անձանթի
պէս են, բայց Եւրոպայի երեւելի տէրութիւննե
րուն մէկուն հետ կըորդութիւն ունենալուն հա
մար աշխարհքիս հիմնական գիւղաւանքներուն թէ
բնականին և թէ քաղաքականին կապուած են, և
շատ լոյս կուտան հիմնական պատմութեան:

Սէկ երկու տարիէ որ Ինկիլիներու առիւնէ
ղութիւն կը քաշէ. թէ որ այս երկրներս (Ու
կիանիս) անկախ և ինքնիշխան երկրներ ըլլային նէ
այս տեղերուն ոչ բարեբերութեանն օգուտ մը կը
յուսացուէր, և ոչ բերք չըլլային փնտ մը կը գու
շակուէր: Բայց հիմա այն տեղին բերքը աղէկ ըլլայ
նէ Ինկիլիները իրենց պիտոյքը սակեց բերելու
տան. սով շատ չեն իմանար. և ասոնց սովէն շատ
նեղութիւն չի քաշելով շատ տեղերու ալ օգուտ
կ'ընէ: Թէ որ Եւրոպայի անցած տարուան հունձե
րուն քիչուէր վրայ Վերիկայ հունձը առատ եղած
չըլլար, և շատ ցորեն և ալուր Ինկիլիներու չի իւր
կուէր նէ կրնանք ըսել թէ աշխարհքիս մէկ կողմն
ալ աժան հաց չէր գտնուէր. Ինկիլիներու ցորենը
շատ ստակ կ'ընէ կոր ըսելով ամէն մարդ իր ձեռքը
գտնուած ապրանքը հոն կը խրկէ:

Եւս տարի Եւր հոլանտայի մէջ հունձը այնքան
սուտ է եղեր որ մշակները քիչ են եկեր անոնք ծե
ծելու և շտեմարանները լցընելու: Եւս այս ալ
գիտնալ պէտք է որ այս երկրս հարաւային կիսա
գունտին բաժնին ինչալով մեղի ամառ եղած ատե
նը անոնց ձմեռ է, և մեր ձմեռը հոն ամառ է: Եւ
սեւ է որ անոնց ցորենին հունձը յունիսին և յու
լիսին և օգոստոսին ըլլալու տեղը դեկտեմբերին և
յուլիսին և փետրվարին կ'ըլլայ: Ցորենները շտե
մարանները վերցընելու համար մարդու կարօտ ը
լլալովին հանքերը բանող մարդիկը ստիպեր են որ
տունն մը իրենց սովորական գործը ետ ձգեն, դան
օգնութիւն ընեն երկրագործներուն: Եւ այն եր
կիրն ալ կրնայինք ըսել թէ 100 ին 90 հոգին երկրա
գործ է. 10 հոգին հաղիւ ուրիշ արուեստներու կը
հետեւին, ուստի ասոնց ցորենին առատութիւնը
այս տարի շատ օգուտ պիտի ընէ Ինկիլիներուն:

Եւր Հոլանտայի ընդհանուր կուսակալը Սեհ
տեր ըստած ծովածոցայն (քեօֆէղին) կողմերը ճա
նապարհորդութիւն մը ըրաւ. և մէկ նաւահանգիստ
մը գտաւ որ տարւոյն ամէնէն ձախորդ ժամանակ
ները անգամ խոշոր նաւերն ալ կրնան հոն ապա
հով և անվտանգ կենալ, մէկ հովէ մըն ալ չի վախ
նալով: Եւս նաւահանգիստը Սոն Ուլմարքայ
ըստած լեռանը տակովն է եղեր:

ԵՐԳԱՅԻՆ

Սէկ աղբի մը յառաջագիմութեան երկու բան
պէտք է, որով միայն զարգացընելէն ետքը որ ուս
մամբ կ'ըլլայ, հանգիստ ապրելու ճամբան մընէ:
Եւս այս երկու բանս են վաճառականութիւն և
երկրագործութիւն: Վաճառականութեան վրայօք
մէնք մեզ նպատակներուն հասած կը սեպելք,
վաճառականութեան անհոռն ընկերութիւնը հաւ
տատուելով, որուն վրայ խօսեցանք լրագրոյս 50
թուոյն մէջ: Երկրագործութեան վրայ խօսելիքին
տակաւին լրմնացած չէ:

Երկրագործութեան ինչ օգտակար բան ըլլալը
այնքան զուգուած և գրուած է, մանաւանդ սա
քանի մի տարուան մէջ, որ ասոր գովութեանը
և օգուտները պատմելու համար նորէն խօսք բա
նալը հինցած քանի մը վրայ նորէն խօսելու պէս
ձանձրացուցիչ բան մը կ'ըլլայ կոր: Բայց հին բա
ներու վրայ նոր խորհրդածութիւններ ընեն ալ

անօգուտ չէ՝ մարդուն միտքը աւելի կը բանայ . երանգը աւելի կ'արծարծէ . մանաւանդ մեր երկիրներուն և մեր ազգին համար հարկաւոր ալ կը սեպուի : Արուեստները որք որ կ'աւելան , չէ՛ թէ արուեստագէտ բաները յարգելիքն կորսնցնեն , այլ անոր համար՝ որ մեր արուեստագէտներուն շինածէն աւելի աղէկը և գեղեցիկը աւելի աժան գնով գուրդէն կուգայ կոր : Այնք այն գնով բան չեմք կրնար շինել , որովհետեւ մեքենականութիւնը մեր մէջը տակաւին չըսեմք ծաղիկաւ , սիրած անգամ չէ՛ : Այն հինգ մարդու օգնութեամբ առողունէ մինչեւ իրիկուն հազիւ գլուխ հանած բաներնիս Արարիկի մեքենագէտները երեք խառն ջուրով և չորս հօտա հանքային ածուխով երեք ժամու մէջ կը հանեն , և բանին գլուխը կ'ենայրահամար ալ մէկ մարդ մը միայն բաւական է . մենք մինչեւ որ այս աստիճանին հասնիմք նե՛ մեր ձեռքըր գտնուած արուեստները մեզի շատ երեւելի օգուտ մը չունին : Արուեստէն զատ ուրիշ օգնութիւն մը չունենամք նե՛ մեր նիւթական պիտոյքը լեցնելու ալ նեղութիւն կը քաշեմք . ուր մնաց որ ազգին յառաջագիւծութեանը համար սէպը եղած ծախքերուն մեր ձեռքէն եկած օգնութիւնը ընելք : Անկէց ետքը մեր միջքէն անցած աղէկ աղէկ գիտաւորութիւնները ամէն ալ անգործաբերի կը մնան :

Այս երկրագործութիւնն ունենալով՝ և ուրիշ արուեստ մը չի գիտնալով մեզնէ աւելի երջանիկ կեանք վարող ազգեր և քաղաքներ և գիւղեր կան : Ի՞նչպէս . ուրիշ կարօտ չըլլալով ալ կրնայ ըլլալ , ուրիշներուն ստակը իրենց քաշելով ալ : Արդոյս ամենահարկաւոր պիտոյքը կերակուրն ու հագեցածն է . ասոնք երկուքն ալ երկրագործութեան արդիւնքն են : Վերջինս ու բարձրին ալ յորենի և գարնի պէս մշակութեամբ գետնէն կը բուսնի . ինչպէս յորենի կը ծեծեն , կը հոսեն , կ'աղան , աղւորը կը շաղեն , կ'եփեն որ հաց կ'ըլլայ , և կ'ուտեն , նմանապէս քիմանն ու բամբակն ալ կը ծեծեն , կը ասնուրեն , կը մանեն , կը գործեն , կը կարեն որ լաթ կ'ըլլայ , և կը հագնին : Այս ուտուելու անասուններն ալ պահելու համար տեսակ տեսակ հնտեղէններ (գարի , եււրաֆ , չալապ , և այլն) , և խոտեղէններ (չալը , եօծնա , յարգ , և այլն) , մշակութեան արդիւնքն են : Անասունները գիրցնելու համար բանձար , չորգամ , ստեպլին , և այլն , ասոնք ալ գետնէ կը բուսնին . ասոնք պահէ , և ետքը կեր կամ ծախէ . ըսել է որ կամ անմեղմով անմիջապէս պիտոյք հօգտ , կամ պիտոյք հագալու միջոց եղած ստակը վատարկէ :

Ասոնք ամենուն յայտնի եղած բաներ են . բայց ուրիշ բարերարութիւն ընելու միջոց մըն ալ է երկրագործութիւնը . և այս աշխարհքիս մէջ ուրիշ բարերարութիւն ընելու պէս աղնուական և անուշ բան չիկայ . միայն այս է որ մարդոյս ներքը մէկ անձառելի ուրախութիւն և առեւտրութիւն մը կը բերէ . ես ալ մարդ եմ ըսելու իրաւունք կը վատարկեմ . ասոր համար է որ բարերար մարդիկը ծիծաղեցնու կ'ըլլան . քանզի իրենց ներսիկէն իմացած երջանիկութիւննին ներսերնին չի սրբով , երեսունն վրայ սրբածաւ կը յորանայ : Անտաղար մարդուն երեսը անանկ չէ՛ . յոնքը կը ընծամուծ , ժանկըր կան , խնդալ ըսած բանդ շատ հեռու է անկէց . և խնդալ ալ նե՛ գեղութեան մը գուշակութիւն կը հանեն անկէց . հասարակաց խօսք է որ աստիճանաւ համար կ'ըսեն . ինչպէս թէ շաբաթ ի՛նչ : Արդուն երեսը նայելու բարքը գուշակող գիտութիւնը ընդհանրապէս անհաստատ և երկբայելի կանոններու վրայ հիմնած է . կրնանք ըսել որ միայն այս գուշակութիւնս քիչ անգամ կը խաբուի , ծիծաղեցնու մարդը բարերար և աղէկ սրտի տէր է . ժանկըր կ'ախած միշտ տրուած մարդը անոր հակառակն է : Ասանկ ներքին ուրախութիւն մը՝ որ ուրիշ ուրախութիւններուն պէս չէ՛ , մարդուն կեանքը չի մաշեցնէր , այլ աւելի կը զօրացնէ . երկրագործութեան արդեամբը զօրութիւն գըրնէ նե՛ , ալ ինչ բարոյական աղէկութիւն կրնայ ըլլալ որ երկրագործութիւնը չունէ , (միջոցները գիւրացըրնելով՝) անասունեղծի մը ըսես թէ անմեղ կեանքի նկարագրութիւն մը չինէ , մշակական կեանք նկարագրել կը չինէ . մարդոյս կեանքը ուրիշ վիճակներուն վրայ ասանկ նկարագրել շատ աղէկ չի կրնար վայելցնել :

Այս ամենուն առիթ առնելով Վարդիական օրու գրի մը մէջ հետեւեալ պատմութիւնս կարգաւորով , որ թէպէտ Առաքաւ եղած բան մըն է , բայց մենք ազգայնիս կարգը կը գնեմք փախաբերով որ ասանկ աղէկ գրութիւն մը մեր ազգին մէջ մտնելով յիշուի ազգային ըլլայ : Աղէկ օրինակի հետեւիլ մարդոյս երկու աղէկութիւնն ունի . մէկը նոյն իսկ գործէն եկած աղէկութիւնն է . և երկրորդը՝ մշտնադու և ինքնին կերպը գտնելու աշխատութիւն , և այս բանին համար երկար ժամանակ անցընելն ինտայն է :

Պաշտօնային արեւմտեան հիւսիսային կողմը Ուլիանոս ծովու վրայ Քոք Կո (Ուլիանոս երեւելի կ'ընեն) Պ . Ալի Վելիկոյն արեւմտական ասիայ երկու տարի մը չափ առաջ միտքը դրաւ իր ձեռքըր գտնուած ընդարձակ երկրին մէկ մասը հասարակաց օգտին նուիրել : Վառաստուն փեմիւս տեղ գտնեց . մէկ գեղ մը կամ ագարակ մը չինեց երկրագործութեան յատկացնելով . չենքին ծախքն ալ ամբողջ իր ստացուածքէն վճարելով որք աղայոց աստատանարան մը ըրաւ . որպէս զի հայր մայր չունեցող աղքատ մանր տղայք անխնամ երեսի վրայ միտքուն տեղը հան ծովալին . այն տեղ մտաւորաւ կան և բարոյական կրթութեան զատ երկրագործութիւն ալ սորվին : Այս բանին համար այն տեղ կարող ալ գրեւ զգորտուէն ալ հաստատեց , ընտիր վարձապետներ դրաւ . բարոյական և կրօնական կրթութեան համար քահանայ ալ դրաւ . և անանկ աստիճանեց որ ամէն մէկ տղայ հին առնուած ժաւմանակէն մինչեւ ութ տարի այն տեղ մնայ . և ելլելու որ ըլլայ նե՛ երկրը մշակելու համար աշխատածին փոխարէն այն երկրին արդիւնքէն անոր բաժնին տարուէ տարի ինկածն ալ տրուի :

Այս այս կարգադրութիւնով՝ տակաւին ամբողջ երկու տարի չեղած շատ առաջ գնաց . քանի տղայք որ ագարակը աւելի էր նե՛ հին եղած կառնաւոր կրթութեան վարձարէն շիտեցին , կարգաւ գրեւ վարձուեցան . երկրագործութեան մէջ ալ կ'աշխատին . և ասոնց բարի օրինակը այն տեղ զոյգուց անանկ մէկ եւանդ մը բերաւ սրբաբնուն մէջ՝ որ ո՛ր որ տեղ նե՛ այս բարերարութեանս արդիւնքը մինակ Պ . Վելիկոյն չի տալու և իրենք ալ մասնակից ըլլալու համար՝ իրենց ինչքով անոր ծախսեցը օգնական ըլլալ ուղեցին : Պ . Վելիկոյն իրեն ոչ տեղին համար և ոչ անոր վրայ չենքին գայած ստակին փոխարէն բնաւ մէկ ստակ չընդունեց . թէպէտ տեղն ալ չենքին ալ որբերուն նուիրեք էր . մէկ կ'ընեցուն տուած ստակները տեղը ընդարձակելու և աւելի աղէկ կարգի մը խօթելու գործածուեցաւ : Այսպէս մէկ օրինակ մը այն ազգին մէջը բաւական է ասոր պէս ագարակները շտայցնելու . բայց ոչքան շատնայ նե՛ ասանկ որքոյ գաղթական ագարակներուն առաջին մտածողը Պ . Վելիկոյն ըլլալով անունն ալ գործուց ի գարս անմահ կը մնայ :

Արեւ և անխնամ աղայոց համար տեսակ տեսակ խնայող տեղեր շատ տոնէն ի վեր կը գտնուէին Պաշտօնային մէջ . բայց այն տեղերը առնուած աղան մինչեւ մեծնար նե՛ կարգաւ գրել կը սորվէր . աղէկ կրթութիւնն ալ կ'ըլլար . ձրի կ'ուտէր կը խմէր կը հագուէր . բայց մեծնարէն ետքը գուրս կ'ըլլէր . անկէց ետքը իրեն սարկուն եղանակը ինքը մտածելու էր : Այս Պ . Վելիկոյն բայց տեղը առնուած աղան կ'ուղէ կը մնայ , կ'ուղէ կ'ըլլէ . և ելլած ասոնք ձեռքը պարապ չըլլէր . իր ձախափին քրտինքով վատարկածը հետը կը տանի . և կարգաւորեալ կերպով երկրագործութիւնը վարդապետութիւններով և փորձերով կատարեալ սորված ըլլալով իրեն համար ալ մշակութիւն կրնայ ընել . ուրիշներու ալ կրնայ սորվեցնել , կարճ ըսեմ . որքոյ մը այս կերպով հաստատուած ագարակի մը մէջ միայն ութ տարի կեանքով՝ բոլոր կեանքը մէջ ապրուածաւ տարահալուցած կ'ըլլայ : Այս ասանկ շտախարհիկ մէկ բան մըն է որ աղբիս համար ալ կը փախարկուի : Վրտեմ որ ասոր ալ տակաւին ժաւմանակ կայ . ինչպէս որ ամէն աղէկ բաներ ալ ժաւմանակի կարօտ են . բայց այս ժամանակը մօտեցընելու միջոցներն ալ ձեռք ձգելու ժամանակը հիմայ է : Արեւին հիմայ երկրագործութիւն ուսանողները շատնալ . հին կերպով երկրագործութեան վրայ նորն ալ եղելոյն . որով քիչ ծախքով շատ արդիւնք առաջ կուգայ :

ՕՐԱՆՍՏԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

Երբ գիտէք (Վարդապետական մէջ) : Գիտաւոր աստիճանը յերեկ ատեն տեսնուելու չափ սրայաւորութիւն չէն ունենար : Անգղիացի Պ . Ալի (Ինկ) աստիճանաւոր մօտ աստիճաններ ինկիլթէնուս տեսնածը յերեկին կէս օրուան աստիճան տեսնուէր է . և անանկ պայծառ ըլլաւ ունի եղեր , որ նոյնոյն աչքը չունէր համար կանաչ սպակիւղ նայել պէտք եւ զեր է : Այս գիտաւորը բոլորակ տեսնուէր է . և որովհետեւ Պ . Ալի արարչին հաշիւներուն նայելով արեւուն ըստ միայն քովէն պիտի առնէր նայուած աստիճան , որով նոր ծնած կամ երկու երեք օրուան ընթացի պէս պիտի երեւէր , ուստի բոլորովին լուսաւոր ըլլալէն հետեւեցող որ ասոր ըստ իրենմէ պիտի ըլլայ : Պ . Ալի ալ այս հետեւութիւնս հաշիւ նոյն գիտողութեանն : Այս ասով շատ աստիճան

ի վեր աստիճանաւորուն մէջը առաջարկուած և մինչեւ հիմա չուճուած խնդիր մը լուծուած գրաւ նուեցաւ . այսինքն թէ՛ արդեօք գիտաւորները իրենց ըստ արեւէն առնելով մեզի կը յորացնեն . կամ թէ ինքնին լուսաւոր մարմին են մի :

Գիտաւորներուն վրայ թէ ինկիլթէնուս և թէ Պաշտօն գիտողութիւններ ըլլալով տեսնուեցաւ որ՝ գիտաւոր մը ինկիլթէնուսային նայելով որ ժաւման և որ բոլորին արեւուն առջեւէն անցնիլ կ'ընէրէն նե՛ , Պաշտօնային երեւելիք բանի մը բոլորեալը կը տեսնուի : Անկէց ուրիշ խնդիր մը կը ծագի . արդեօք այս ժամանակի տարբերութեան պատճառ՝ արեւուն միջնորդութիւնն ունենալն է մի : Այս թէ որ այս ասանկ ըլլայ նե՛ արեւուն միջնորդութիւնն ունենալու վրայ եղած խնդիրն ալ լուծուած կ'ըլլայ . քանզի ասիկայ տակաւին մէկ աստիճանով մը հաստատուած չէ՛ :

Երբ գիտէք (Վարդապետական մէջ) : Փարիզու բժշկութեան վարդապետներն Պ . Լյուս , խլութիւն բըժշկելու եղանակ մը մտածեց , ակունքին ներսի գին թմբուկ լուսած մաշիլ (թիմբանոն) ծախելով : Արդիւնտեւ խլութեան պատճառներուն մէկը՝ այս մաշիլին կարծրանալը և առաւելականութեան կորուստն է . որով օգը լսողական ջիւղերուն չի կրնար գալիլ . քանզի գուրսի օգը այս մաշիլին զարնուելով՝ մաշիլը կը գողացնէ . այս գողացնելն որ ջիւղերը ձայնը կ'իմանան : Առաւելականութիւնը կորսելով նե՛ կը կարծրանայ . կամ բնաւ չի շարժիր , կամ ամէն մասը մէկէն կը շարժի տախտակի կտոր մը շարժածով պէս . և խուլը որոշ ձայն մը լսելու տեղը խորժուած մը կը լսէ , և բան չի կրնար հասկնալ : Օգտեւորն ակունքին թմբուկը կարծրանալէն է որ լսողութիւննին ալ կը տկարանայ . և այս պատճառէս եղած խլութիւնը անբժշկելի սեպուած է : Իսկ Պ . Լյուսին մտածած կերպը կ'երեւէր որ պիտի յաջողի . որովհետեւ օգը ծախէն ներս մտնելով թմբուկին վրայ ընելու գործը անմիջապէս լսողական ջիւղերուն վրայ կրնայ ընել : Պ . Պանտալ բըժիշկը պատմեց գիտութեանը շեմարանին թէ աւոր փորձը ինքն ըրաւ և յաջողեցաւ : Իսկ աւելի վատահալութեան համար աւելի փորձ կ'ուղէ . մէկով չըլլար :

Երբ գիտէք (Վարդապետական մէջ) : Այն ինկիլթի մը տեսակ մը պատերազմական ֆիլէն հնարած էր , որ միայն մէկ մարդ մը բաւական էր նետելու , և ուր որ կնար նե՛ բոլորէն մինչեւ երեքական մէկըր հեռաւորութեամբ մարդ գտնէր կը մեղցնէր , ինչ որ գտնէր կը զննէր : Այս գիտաւորն մարդը ինկիլթի տեսութեամբ առաջարկեց . ուղեց որ կառաւարդութիւնը իրեն ստակ վճարէ ասոր գաղանկը սորվելու համար . բայց կառաւարդութիւնը այս գիտաւոր իրեն անօգուտ բան մը սեպելով չընդունեց ու առաւարդութիւնը : Այս աստիճան ինկիլթէնուս գրաւ նրվող Վերիկայի մը՝ Պանտալ նահանգաց բնակիչներէն , այս նորագիտ բանին վարդապետութիւնը սորվեցաւ , 25,000 ֆրանք տուաւ գըրտնող մարդուն . և ինքը Վերիկայ գործած աստիճան Պանտալ նահանգաց կառաւարդութեանը առաջարկեց : Անոր ալ փորձը ընել և գործութիւնը հասկնալէն ետքը գաղաւթիկը այս մարդէն սորվելու համար 100,000 ֆրանք տուին . սորվեցան և խուլ մը զննուող ալ այս զննքըր գործածելու յատկացուցին . որ մօտիս Պէրսիք խրկելու միտք ունին , աւելի աղէկ փորձը և գործածութիւնը Պէրսիքուց զեմ ըրած պատեւազմին մէջը ընելու համար :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Խառնուել Պապիմէի Կոլոնիալ Գաւառի հաճի Գրեգորի Կոնի Ժառն և . առնել ուղղը զննել նայ պետաւ իր Կոնի . այս Կոնի Ժիւ պապիմէ ի վեր զննուած է , և առնել 4 Ժիւ ու պապիմէ սեխալ , երկու Էնթարթիս սրահ , պապիմէ խոհանոց մը , առաջը ջրով հոր մը և բաւական Ժիւ Կոնիմէ պարտիլ է :

ՀԱՏԱՐԱԿԻՉ ԼՐԱԳՐԻՍ
Յովհ. Պր. Տէր Կրդ. Չամբր
Միլիտ. Ալիմի :
Ի Պապիմէ Կոնի Ժառն :
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ